

Informovaný souhlas u pacientů s duševním onemocněním

Obsah

1. Co je a není informovaný souhlas?.....	2
1.1. Informovaný souhlas jako proces informování pacienta	2
1.2. Informovaný souhlas jako způsob výkonu práva na nedotknutelnost osoby a osobní svobodu	3
1.3. Informovaný souhlas jako nástroj pro vznik důvěry mezi pacientem a lékařem	4
1.4. Informovaný souhlas jako důkazní prostředek	4
2. Jak má vypadat informovaný souhlas?.....	5
2.1. Komu se poskytuje informace	5
a) Pacient.....	5
b) Zákonný zástupce	5
c) Jiná osoba	5
d) Soud.....	6
3. Problematické oblasti podle VOP	7
3.1. Souhlas s léčebným postupem u pacienta s omezenou svéprávností v ochranném léčení....	7
3.2. Vizity za účasti ostatních pacientů	7
3.3. (Ne)souhlas s provedením ECT.....	7
3.4. Souhlas a informace o použití omezovacích prostředků.....	8
3.5. Souhlas s antiandrogenní léčbou	8
4. Checklist k informovanému souhlasu.....	9
5. Použitá a doporučená literatura.....	10

1. Co je a není informovaný souhlas?

1.1. Informovaný souhlas jako proces informování pacienta

I. Listina o lidských právech a biomedicině

Čl. 5

Jakýkoli zákrok v oblasti péče o zdraví je možno provést pouze za podmínky, že k němu dotčená osoba poskytla svobodný a informovaný souhlas.

Tato osoba musí být předem řádně informována o účelu a povaze zákroku, jakož i o jeho důsledcích a rizicích.

Dotčená osoba může kdykoli svobodně svůj souhlas odvolat.

II. Úmluva o právech osob se zdravotním postižením (CRPD)

Čl. 12

- (1) Státy, které jsou smluvní stranou této úmluvy, znovu potvrzují, že osoby se zdravotním postižením mají kdekoli právo na uznání jejich osoby jako subjektu práva.
- (2) Státy, které jsou smluvní stranou této úmluvy, uznávají, že **osoby se zdravotním postižením mají, na rovnoprávném základě s ostatními, právní způsobilost ve všech oblastech života.**
- (3) Státy, které jsou smluvní stranou této úmluvy, přijmou odpovídající opatření, aby umožnily osobám se zdravotním postižením **přístup k asistenci**, kterou mohou pro uplatnění této právní způsobilosti potřebovat.
- (4) Státy, které jsou smluvní stranou této úmluvy, zajistí, aby všechna opatření, která se týkají uplatnění právní způsobilosti, poskytovala, v souladu s mezinárodním právem v oblasti lidských práv, odpovídající a účinné **záruky zamezující zneužití**. Tyto záruky musí zajistit, aby opatření týkající se uplatnění právní způsobilosti respektovala práva, vůli a preference dané osoby, zabraňovala konfliktu zájmů a nevytvářela prostor pro nežádoucí ovlivňování, byla přiměřená a odpovídala situaci dané osoby, byla uplatňována po nejkratší možnou dobu a podléhala pravidelnému přezkumu odpovědným, nezávislým a nestranným orgánem nebo soudem. Tyto záruky musí být rovněž přiměřené stupni, jakým uvedená opatření ovlivňují práva a zájmy dané osoby.
- (5) (...)

Čl. 25

Zdraví Státy, které jsou smluvní stranou této úmluvy, uznávají, že **osoby se zdravotním postižením mají právo na dosažení nejvyšší možné úrovně zdraví bez diskriminace na základě zdravotního postižení**. Státy, které jsou smluvní stranou této úmluvy, přijmou veškerá příslušná opatření, aby osobám se zdravotním postižením zajistily přístup ke zdravotním službám, i léčebné rehabilitaci, které jsou genderově senzitivní. Státy, které jsou smluvní stranou této úmluvy, především:

(...) (d) vyžadují, aby pracovníci ve zdravotnictví poskytovali osobám se zdravotním postižením péči stejné kvality jako ostatním a **na základě svobodného a informovaného souhlasu**; za tímto účelem státy, které jsou smluvní stranou této úmluvy, mimo jiné, zvyšují povědomí o lidských právech, důstojnosti, nezávislosti a potřebách osob se zdravotním postižením prostřednictvím vzdělávacích aktivit a zveřejňováním etických norem pro státní i soukromou zdravotní péči; (...)

III. Zákon o zdravotních službách (§ 28, 31, 34 – 36, 38)

1.2. Informovaný souhlas jako způsob výkonu práva na nedotknutelnost osoby a osobní svobodu

Čl. 17 CRPD

Každá osoba se zdravotním postižením má právo na zachování vlastní fyzické a duševní integrity na rovnoprávném základě s ostatními.

Čl. 7 LZPS

- (1) Nedotknutelnost osoby a jejího soukromí je zaručena. Omezena může být jen v případech stanovených zákonem.
- (2) Nikdo nesmí být mučen ani podroben krutému, nelidskému nebo ponižujícímu zacházení nebo trestu.

Čl. 8 LZPS

- (1) Osobní svoboda je zaručena.
- (2) Nikdo nesmí být stíhán nebo zbaven svobody jinak než z důvodů a způsobem, který stanoví zákon. Nikdo nesmí být zbaven svobody pouze pro neschopnost dostát smluvnímu závazku.
- (3) Obviněného nebo podezřelého z trestného činu je možno zadržet jen v případech stanovených v zákoně. Zadržená osoba musí být ihned seznámena s důvody zadržení, vyslechnuta a nejpozději do 48 hodin propuštěna na svobodu nebo odevzdána soudu. Soudce musí zadrženou osobu do 24 hodin od převzetí vyslechnout a rozhodnout o vazbě, nebo ji propustit na svobodu.
- (4) Zatknout obviněného je možno jen na písemný odůvodněný příkaz soudce. Zatčená osoba musí být do 24 hodin odevzdána soudu. Soudce musí zatčenou osobu do 24 hodin od převzetí vyslechnout a rozhodnout o vazbě nebo ji propustit na svobodu.
- (5) Nikdo nesmí být vzat do vazby, leč z důvodů a na dobu stanovenou zákonem a na základě rozhodnutí soudu.
- (6) Zákon stanoví, ve kterých případech může být osoba převzata nebo držena v ústavní zdravotnické péči bez svého souhlasu. Takové opatření musí být do 24 hodin oznámeno soudu, který o tomto umístění rozhodne do 7 dnů.

- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 13. 12. 2000, č.j. Cdo 2870/2000:

*Je tedy již ze znění žaloby zřejmé, že nebylo důvodu omezit posouzení věci pouze na ověření toho, zda uvedený nedůvodný operační zákrok zanechal či nezanechal u žalobkyně konkrétní zdravotní následky. Pro účely výkladu ustanovení § 13 odst. 2 o.z. je nutno uvážit, že **bez vědomí pacienta uskutečněný a požadavky lékařské vědy neodůvodněný operační zákrok u fyzické osoby, resp. takový zákrok provedený dokonce omylem, bude mít vždy znaky neoprávněného a ve většině případů současně též i velmi závažného zásahu do práva na ochranu osobnosti takové osoby, která má nezadatelné právo na ochranu fyzické integrity, a to bez ohledu na případně skutečně nastalé zdravotní následky zásahu.***

- Nález Ústavního soudu ze dne 18. 5. 2001, spis. zn.: IV. ÚS 639/2000

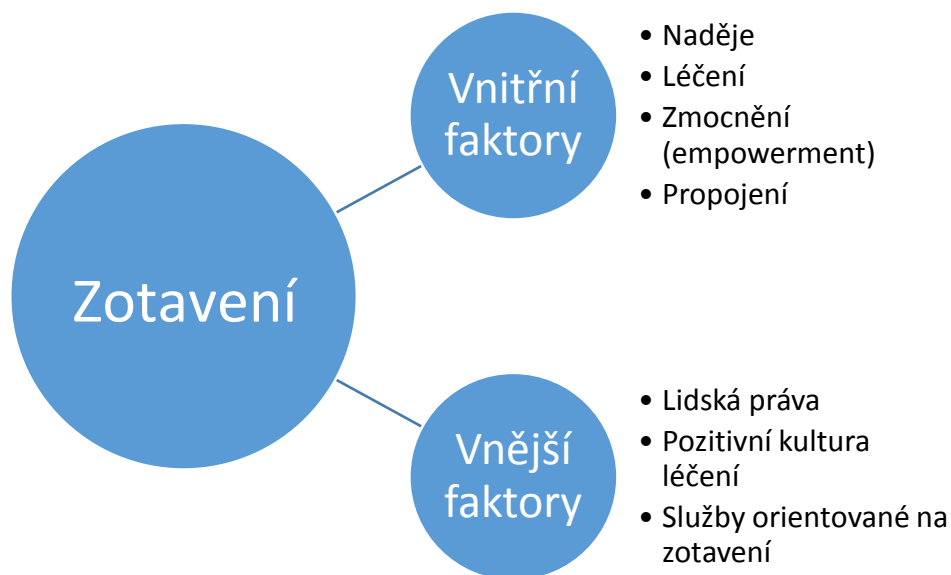
Tato nedotknutelnost integrity osobnost jako základní ústavní princip, a z toho vyplývající zásada svobodného rozhodování v otázkách péče o vlastní zdraví, však není v žádné společnosti absolutní a neomezená. Proto i citované ustanovení zákona o péči o zdraví lidu v odst. 4 určuje situace, za kterých mohou být medicínské úkony provedeny i proti vůli občana

(pacienta). V dané věci by se mohlo jednat např. o stav, kdy osoba jeví známky duševní choroby nebo intoxikace ohrožuje sebe nebo své okolí, případně kdy se jedná o výkon nutný k záchraně života či zdraví. (...) Na závěr považuje Ústavní soud za nezbytné připomenout, že **ani v případech diagnostikovaných psychických poruch nelze stavět lékařskou diagnózu nad právo**. (...) Proto je třeba při aplikaci všech zákonných ustanovení, která ve svých důsledcích umožňují omezení základních práv a svobod, důsledně respektovat ustanovení čl. 4 odst. 4 Listiny základních práv a svobod, tedy šetřit jejich podstatu a smysl a vyloučit jejich zneužití k jiným účelům. Je tedy na místě maximální zdrženlivost.

1.3. Informovaný souhlas jako nástroj pro vznik důvěry mezi pacientem a lékařem

- Informovaný souhlas jako součást procesu zotavení

Model péče orientovaný za zotavení (Jacobson, 2001)

1.4. Informovaný souhlas jako důkazní prostředek

- Rozsudek Krajského soudu v Brně, sp. zn. 35 C 33/2014

Soud proto uzavřel, že přes absenci výslovného ustanovení zákona, které by to umožňovalo, a přes panující rozpor českého práva s vývojovými tendencemi evropského občanského práva je v konkrétním případě **nezbytné informační deficit vyvolaný žalovaným poskytovatelem zdravotní péče spravedlivě kompenzovat, a to právě obrácením důkazního břemene na žalovaného**, respektive využitím obecné lidské zkušenosti (skutkové domněnky), podle které nikdo nemá důvod mařit provedení důkazů, které by mu byly ku prospěchu, zatímco důvod mařit dokazování má naopak zpravidla tehdy, pokud by důkazy vyzněly v jeho neprospěch. Takový přístup soudu má oporu nejen v doktrinálních a judikatorních závěrech, ale také v ústavním pořádku a právních zásadách.

- Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ve věci Bureš proti České republice

85. Soud ve své judikatuře uznal **zvláštní zranitelnost duševně nemocných osob** a při posouzení toho, zda dané zacházení či trest je neslučitelné s kritérii článku 3, musí být vzata v úvahu zejména tato zranitelnost. [...]

104. V daném případě považuje Soud záznamy o použití omezovacích prostředků u stěžovatele za velmi rudimentární. Neobsahují žádné informace o tom, kdy byly omezovací prostředky poprvé použity, pouze je v nich uvedeno, že stěžovatel byl odkurtován ve 22.00 hod. a že k omezení znovu došlo ve 4.30 hod. Znovu, ovšem chybí informace o tom, kdy byl poté odkurtován. Záznamy toliko uvádějí, že k poslednímu použití omezovacích prostředků došlo v 6.30 hod. a ukončeno bylo v 7.15 hod. Záznam neobsahuje výslovný důvod pro použití omezovacích prostředků, s výjimkou údajného napadení ošetřovatele v 4.30 hod., ale i v tomto případě to ze záznamu není jasné. Kromě toho záznam obsahuje jen obecné poznámky o neklidu stěžovatele a v 6.30 hod. o jeho agresivitě vůči okolí. Není zde žádná informace o době provedených kontrol.

105. Za těchto okolností Soudu nezbyvá než učinit závěr, že **záznamy nebyly ani zdaleka uspokojivé a že je zřejmé, že oslabily možnost řádného prokázání skutečností** a byly během vnitrostátního trestního vyšetřování věci překážkou.

2. Jak má vypadat informovaný souhlas?

2.1. Komu se poskytuje informace

a) Pacient

- § 28 odst. 1, 31, 32, 36 Zákona o zdravotních službách

Zákon o zdravotních službách	
PRÁVNÍ ÚPRAVA	§ 30
	(1) Pacient se smyslovým postižením nebo s těžkými komunikačními problémy zapříčiněnými zdravotními důvody má při komunikaci související s poskytováním zdravotních služeb právo dorozumívat se způsobem pro něj srozumitelným a dorozumívacími prostředky, které si sám zvolí, včetně způsobů založených na tlumočení druhou osobou. V případě osob ve výkonu vazby, trestu odnětí svobody nebo zabezpečovací detence ustanoví tlumočnicka Vězeňská služba. (2) Odstavec 1 věta druhá se použije obdobně, jde-li o tlumočení z cizího jazyka, s výjimkou slovenštiny.

b) Zákonný zástupce

- § 31 odst. 5 a 35 Zákona o zdravotních službách

c) Jiná osoba

- § 33 odst. 1, 34 odst. 7 Zákona o zdravotních službách
- Důvěrník (§ 106 odst. 1 OZ), Podpůrce (§ 45 OZ), zástupce člena domácnosti (§ 49 OZ)

PRÁVNÍ ÚPRAVA	Zákon o zdravotních službách
	<p>§ 34</p> <p>(7) Jestliže pacient nemůže s ohledem na svůj zdravotní stav vyslovit souhlas s poskytováním zdravotních služeb, a nejde-li o zdravotní služby, které lze poskytnout bez souhlasu, vyžaduje se souhlas osoby určené pacientem podle § 33 odst. 1, není-li takové osoby nebo není-li dosažitelná, manžela nebo registrovaného partnera, není-li takové osoby nebo není-li dosažitelná, vyžaduje se souhlas rodiče, není-li takové osoby nebo není-li dosažitelná, vyžaduje se souhlas jiné svéprávné osoby blízké, pokud je známa.</p>
	Občanský zákoník
	<p>§ 106</p> <p>(1) Poskytovatel zdravotních služeb zajistí, aby se člověku převzatému do zařízení poskytujícího zdravotní péči nebo zadržnému v takovém zařízení dostalo bez zbytečného odkladu náležitého vysvětlení jeho právního postavení, zákonného důvodu učiněného opatření a možností právní ochrany včetně práva zvolit si zmocněnce nebo důvěrníka.</p>
	<p>§ 107</p> <p>(1) Má-li člověk zmocněnce nebo důvěrníka, oznámí poskytovatel zdravotních služeb učiněné opatření zmocněnci nebo důvěrníkovi bez zbytečného odkladu poté, co se o nich dozví.</p> <p>(2) Důvěrník může uplatnit ve prospěch člověka svým jménem všechna jeho práva vzniklá v souvislosti s jeho převzetím do příslušného zařízení nebo s jeho držením v takovém zařízení. Stejná práva jako důvěrník má i podpůrce.</p>

d) Soud

- § 38 odst. 1 ZZS, § 101 -103 OZ

PRÁVNÍ ÚPRAVA	Občanský zákoník
	<p>§ 101</p> <p>Má-li být zasaženo do integrity člověka neschopného úsudku způsobem zanechávajícím trvalé, neodvratitelné a vážné následky nebo způsobem spojeným s vážným nebezpečím pro jeho život nebo zdraví, lze zákrok provést jen s přivolením soudu. Tím není dotčeno ustanovení § 99.</p>
	<p>§ 102</p> <p>Soud přivolí k zákroku podle § 100 nebo 101, je-li dotčené osobě podle rozumného uvážení k prospěchu, po jejím zhlédnutí a s plným uznáváním její osobnosti.</p>
	<p>§ 103</p> <p>Bylo-li zasaženo do integrity člověka, který byl ve stavu, kdy nemohl posoudit, co se s ním děje, a nedal-li sám k zákroku souhlas, musí mu být, jakmile to jeho stav dovolí, vysvětleno způsobem, kterému bude schopen porozumět, jaký zákrok byl na něm proveden, a musí být poučen o jeho možných následcích i o riziku neprovedení zákroku.</p>

3. Problematické oblasti podle VOP

3.1. Souhlas s léčebným postupem u pacienta s omezenou svéprávností v ochranném léčení

- Zpráva VOP z návštěv psychiatrické nemocnice:

Skutečnost, že pacienta v ochranném léčení lze bez jeho souhlasu hospitalizovat v psychiatrické nemocnici, by nijak neměla omezovat jeho právo vyjádřit svůj souhlas nebo nesouhlas s konkrétním léčebným postupem (v rámci nabídnutých možností). Koneckonců dlouhodobý úspěch léčby pacienta lze vždy stavět výhradně na jeho svobodném souhlasu s léčbou. Doporučuji, aby byla informace ve formuláři pod bodem 9 přepracována do souladu s právní úpravou a aby zdravotnický personál pečoval o pacienty v ochranném léčení v tomto duchu.

- Zpráva VOP z návštěvy psychiatrické nemocnice:

V situacích, kdy za pacienta rozhoduje opatrovník, včetně záležitostí týkajících se poskytování zdravotních služeb, má pacient plné právo být seznámen se svými právy a povinnostmi souvisejícími s jeho hospitalizací. Tyto informace by mu měl personál sdělit, jakmile to jeho duševní stav dovolí, a pacient by je měl stvrdit svým podpisem (...).

3.2. Vizity za účasti ostatních pacientů

- Zpráva VOP z návštěvy Psychiatrické nemocnice

*Na oddělení 9 probíhají denní lékařské i týdenní primářské vizity skupinově v prostoru jídelny. Někteří pacienti si stěžovali, že jim vadí, když je při rozhovoru s lékařem o jejich zdravotním stavu slyší ostatní pacienti. Takový postup narušuje právo pacienta na respektování jeho soukromí. **Vizity by měly probíhat individuálně**, kdy jsou pacienti po jednom zváni například na sesternu.*

3.3. (Ne)souhlas s provedením ECT

- Zpráva VOP z návštěvy Psychiatrické nemocnice

*Lékaři sice mohou ECT považovat za terapeuticky vhodné, v případech podobných tomuto, kdy pacient chápe rozdíl mezi léky a ECT, chápe, že za něj rozhoduje opatrovník, ale ECT ani hospitalizaci nechce, **je namíste požádat soud o vyslovení souhlasu s provedením ECT**. Pokud návrh k vyslovení souhlasu soudem nevzejde ze strany opatrovníka, může nemocnice v zájmu pacienta podat soudu podnět. Provedením zákroku bez toho by se dopouštěla porušení právních předpisů, a to nezákonným zásahem do pacientovy integrity.*

I ve světle mé předchozí systematické návštěvy, zaměřené mj. právě na toto téma, velmi naléhavě doporučuji vedení nemocnice věnovat právní stránce poskytování ECT zvýšenou pozornost. Nesmí docházet k širokému výkladu tzv. vitální indikace a k formálnímu přístupu k informovanému souhlasu. I v případě veřejných opatrovníků má být nemocnice s opatrovníky v kontaktu a souhlas s ECT žádat po poskytnutí úplné informace. To se mi jeví jako stěžejní naplňované, pokud se souhlas, vyžádaný rutinně při přijetí na lůžko, použije s odstupem čtvrt roku.

3.4. Souhlas a informace o použití omezovacích prostředků

- Zpráva VOP z návštěvy Psychiatrické nemocnice

Dle nemocniční směrnice „Omezovací prostředky“ si lékař na začátku hospitalizace vyžádá písemný souhlas zákonného zástupce, případně opatrovníka, s použitím omezovacích prostředků během hospitalizace. O jednotlivých případech použití však zákonného zástupce/opatrovníka již neinformuje.

Je zákonnou povinností lékaře informovat zákonného zástupce, případně opatrovníka, o použití omezovacího prostředku bez zbytečného odkladu. Administrativní zátěž, kterou tato povinnost zajistí představuje, lze minimalizovat prostřednictvím předběžné domluvy s opatrovníkem nebo zákonným zástupcem pacienta na způsobu vzájemné komunikace (prostřednictvím telefonu, e-mailu apod.).

- CPT:

Někdy se pacienti sami domáhají, aby podrobení omezení. Ve většině případů však takový požadavek na „péči“ znamená, že nejsou naplněny pacientovy potřeby a je nutné zvážit jiné terapeutické cesty. Pokud je pacient podroben omezení na vlastní žádost, je potřeba toto omezení ukončit ihned potom, co o to pacient požádá.

3.5. Souhlas s antiandrogenní léčbou

- Zpráva VOP z návštěvy psychiatrické nemocnice

Pacienti by měli obdržet informace o antiandrogenní léčbě a jejich pozitivních a negativních účincích ústně a v písemné podobě. Souhlas s antiandrogenní léčbou by měl pacient poskytnout v písemné formě – absenci písemného souhlasu s antiandrogenní léčbou vytýkal výbor CPT Psychiatrické nemocnici Kosmonosy již v roce 2014.

U vybraných pacientů oddělení S9 probíhá léčba antiandrogeny. Lékařka léčbu s pacienty konzultuje a přistupuje k ní pouze s jejich souhlasem a respektuje případné pacientovo rozhodnutí nepodstoupit léčbu, což považují za správný postup. Pacient údajně obdrží před započítím léčby formulář s informacemi k podpisu. Formulář však nebyl nalezen v žádné ze studovaných zdravotnických dokumentací pacientů, kterým byla antiandrogenní léčba ordinována. Zaměstnanci Kanceláře si od vedení nemocnice vyžádali seznam úkonů, k nimž je třeba písemný souhlas pacienta, a příslušné formuláře. Formulář o souhlasu s antiandrogenní léčbou v uvedeném seznamu není zahrnut.

- Zpráva CPT z návštěvy Dánska (2008):

Co se týká první skupiny, písemný souhlas byl obdržen před zahájením léčby. Zdá se však, že tyto osoby přijali léčbu spíše jako „jízdenku ke svobodě“ (například pro podmíněné propuštění nebo přemístění do jiného vězení) než jako léčbu něčeho, co je s nimi špatně, nebo dokonce nemoci. Vězni poukazovali na to, že se setkávají s psychologem v různých intervalech (jednou za dva týdny až jednou za dva měsíce), ale neúčastní se žádné terapie. Konzultace s psychiatrem byly velice vzácné. Všichni byli

informování ohledně možných vedlejších účincích léčby (...), ale někteří měli pocit, že informace nebyly úplné a měli strach, že léčba je pro ně nebezpečná.

- Rozsudek ESLP Dvořáček proti České republice (104)

„...Situace by byla jasnější, pokud by stěžovatelův souhlas byl dán písemně na zvláštním formuláři, v němž by byly uvedeny nezbytné informace o užitku a vedlejších účincích předmětné léčby, a který by stěžovatele informoval o jeho právu vzít svůj původní souhlas kdykoli zpět.“ Rovněž zpráva CPT z návštěvy České republiky, CPT/Inf (2015) 18, bod 158.

4. Checklist k informovanému souhlasu

1. Jak byl získáván informovaný souhlas?
  - Byla informace poskytnuta pacientovi v jazyku nebo způsobu komunikace, kterému rozumí?
  - Jak probíhal pohovor s pacientem? (délka, rozsah informací, doptával se pacient na další informace?)
  - Jak byla zjišťována způsobilost pacienta porozumět obsahu informace?
  - Byl souhlas dán svobodně a bez nátlaku?
  - Kde byla pacientovi (jiné osobě) informace podána?
2. Byly informace podány dalším osobám?
  - Byli kontaktované blízké osoby pacienta (pokud nutno)?
  - Byl informován soud?
3. Forma a obsah informovaného souhlasu
  - Byla dodržena písemná forma?
  - Je souhlas dostatečně individualizovaný a flexibilní?
  - Obsahuje souhlas vyčerpávající informace ohledně účinků léčby, prognózy a alternativ?
  - Odkazuje na plán zotavení?

5. Použitá a doporučená literatura

Listina základních práv a svobod

Úmluva o lidských právech a biomedicině

Úmluva o právech osob se zdravotním postižením

Zákon č. 89/2012 Sb., Občanský zákoník

Zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách

Zákon č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách

Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ve věci Bureš proti České republice

Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ve věci Dvořáček proti České republice

Nález Ústavního soudu ze dne 18. 5. 2001, spis. zn.: IV. ÚS 639/2000

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 13. 12. 2000, č.j. Cdo 2870/2000

Rozsudek Krajského soudu v Brně, sp. zn. 35 C 33/2014

CPT Means of restraint in psychiatric establishments for adults (2017) dostupné

z <https://rm.coe.int/16807001c3>

Zpráva CPT z návštěvy Dánska, CPT/Inf (2008)

Zprávy VOP z návštěv psychiatrických nemocnic

Šustek P. a kol.: Zdravotnické právo. Wolters Kluwer: 2016.

Jacobson N., Greenley D.: What Is Recovery? A Conceptual Model and Explication. Psychiatric Services: 2001.